

”Es soll nur Sylvius die Laute spielen” — en okänd dikt om Weiss spel på luta och ett möjligt samband mellan Weiss och David Kellner

av Kenneth Sparr

Sylvius Leopold Weiss betydelse i lutans historia kan knappast överskattas och därför är varje samtida beskrivning av hans spel på luta av stort intresse. Flera sådana beskrivningar har redan uppmärksamats och publicerats, men ytterligare en finns gömd i den ”sachsiska Horatius”. Johann Ulrich von Königs, samlade dikter.¹⁾ Dennes versifierade skildring ger ett bra exempel på Weiss kompetens som musiker och vilket starkt intryck hans spel gjorde på samtiden. Den del som behandlar Weiss finns i en pastoral och pseudodramatisk dikt, skriven med anledning av en sachsisk prins födelse och kurfurst August den starkes återkomst till Sachsen 1720. Dikten har titeln ”Ein Schäfer-Gedicht auf die hohe Geburt eines Chur. — Sächs. Printzen, bey zugleich glücklich erfolgter Zurückkunft Sr. Majestät unser allergnädigsten Königs”. Huvudpersonerna i dikten är de tre herdarna Seladon, Hulderich och Elban. Herdarna vill sjunga en vaggvisa och Seladon säger:

Jetzt wollen wir die Pfeiffen
Abwechselnd zum Gesang ergreifen.
Hört! wie ich mit geschwollnen Wangen
bereits den rechten Thon zu suchen
angefangen.

Nu skall vi gripa flöjterna
och omväxla till sängen.
Hör! hur jag med uppblåsta kinder
redan försöker hitta den rätta tonen.

Men Hulderich har vissa invändningar mot detta och säger:

Die alte Leyer weg! die Pfeiffen
hiervon!
Hier gilt kein bäurischer kein
Regel-loser Thon.
Es soll nur Sylvius darzu die Laute
spielen. (u)
Der so spielt, wann er spielt, dass
es die Herzen fühlen.
Er ist an Aendrunge[n] ganz uner-
schöpflich reich,
Und sich in seiner Kunst nur einzig
selber gleich.
Wann er nachlässig seine Saiten

Bort med den gamla lyran! Bort med
flöjterna!
Här duger ingen bondsck, ingen regellös
ton.
Därtill får endast Sylvius spela lutan,
när han spelar så känner hjärtat det.
Han är outtömligt rik på variationer
och i sin konst endast sin egen like.
När han till synes vårdslöst och ytligt

Mit leichter Hand nur obenhin berührt,
 Und, nach unzähligen Annehmlichkeiten
 Alsdenn verstärkt durch ein hell-
 klingend streiten,
 Den Wohllaut und die Kunst in sol-
 chen Lustkampf führt,
 Dass selbst sein thönend Holz davon
 sich muss erschüttern,
 So bebt das Herz vor Lust, wie seine
 Saiten zittern.
 Wann aber denn der Thon ersterbend
 sich verliert,
 Er auch, durch klägliche verliebte
 Schmeicheleyen,
 Durch immer wechselnde stets fremde
 Zaubereyen,
 Durch manchen falschen Gang des
 Hörers Ohr betrügt,
 Und selbst durch den Betrug noch
 künstlicher vergnügt
 Bald seufzend bebt, bald schwebend
 stille liegt;
 Und oft den Klang erst schärft, in-
 dem er scheint zu schweigen,
 So hält man bey sich selbst den
 Athem ängstlich an.
 Damit den Ohren ja kein Thon ent-
 wischen kan.
 Oft überrascht er uns durch unver-
 hofften Fall.
 Oft überfällt er uns durch wunder-
 schnelles Steigen,
 Antwortet oft sich selbst mit nach-
 geahmten Schall,
 Und macht durch sanftern Griff den
 schönsten Wiederhall.
 Will aber er den Klang verdoppeln
 und vermehren,
 So weiss, wie ihm geschieht, der
 Hörer nicht:
 So misstraut man selbst dem Gesicht
 Und glaubt hier mehr als einem zuzuhören.
 Kurz: Zwischen Lust, Verwunderung
 und Ruh,
 Vergisst man sich, und hört ihm zu.
 So sagte Hulderich, und von den anderen
 beyden

med lätt hand berör sina strängar
 och när han efter oräkneliga behag,
 ibland förstärkta genom en ljust
 klingande strid,
 leder harmonin och konsten i en sådan
 lustfylld kamp
 att till och med hans klingande trä
 därav måste darra
 och hjärtat skälver av lust såsom hans
 strängar vibrerar.
 Men när sedan ljudet dör bort

bedrar han också lyssnarens öra genom
 klagande, förläskade smekningar,
 genom ständigt växlande och städse
 främmande förtrollningar,
 genom mången bedräglig fortskridning

och till och med genom bedrägeriet så
 behagar han oss ännu konstfullare,
 ibland suckande och darrande, ibland
 svävande och stilla liggande;
 ofta skärper han först klangen samtidigt
 som han tycks tiga
 och man håller oroligt andan

så att öronen inte skall undgå en enda
 ton.
 Ofta överraskar han oss med ett oväntat
 fallande och
 ofta överrumplar han oss med ett under-
 bart snabbt stigande,
 ofta svarar han sig själv med en härmande
 klang
 och ger genom ett mjukt anslag det
 skönaste eko.
 När han fördubblar och ökar ljudet så

begriper åhöraren inte hur han gör det:

man misstror till och med sina ögon
 och tror sig lyssna till mer än en.
 Kort och gott: mellan lust, förundran
 och ro
 glömmar man sig själv och lyssnar till
 honom.

Så sade Hulderich och de båda andra

Sprach jeder: ja! und brach sein
 Rohr entzwey mit Freuden.
 Weg! rieffen sie: mit Pfeiffen und mit Rohr,
 Nur Sylvius spielt recht für ein so
 zartes Ohr...

u) Sylvius ist der Taufnahme des
 Königl. Cammer-Musici und berühm-
 ten Lautenisten, Mons. Weisens.

utropade: ja! och glatt bröt de sina
 stavar i stycken.
 Bort! ropade de, med flöjter och stavar,
 endast Silvius spelar på det rätta sättet
 för ett sådant fint öra...

Sylvius är dopnamnet på den kungl. kammar-
 musikern och berömde lutenisten
 herr Weiss. 2)

Weiss lutspelet imponerade uppenbarligen på Johann Ulrich von König, som själv var en mycket kunnig bedömare av musik och musicerande. Här kan man också notera att citatet "Es soll nur Sylvius die Laute spielen", som finns under det berömda porträttet av Weiss (se bilden!), sannolikt hämtades från verserna ovan och citatet tillskrivs också en "v. Koenig".³⁾ Hans Volkmann har i sin artikel om Weiss troligen fel när han attribuerar citatet till Friedrich August von König. Denne var i själva verket son till Johann Ulrich i hans äktenskap med Regina Gertrud Schwarz.⁴⁾ Weiss och Johann Ulrich von König kände säkert varandra väl eftersom de ungefär samtidigt var anställda vid hovet i Dresden. Weiss utsågs till "Kammerlautenist" 1718 och von König till "Königl. poln. und churfürstl. sächs. Geheimer Secretar und Hofpoet" i början av 1720.⁵⁾ von König var väl kvalificerad till posten som hovpoet. Tidigare hade han haft en ledande ställning vid Hamburg-operan. Han skrev också libretti till operor av Keiser, Hoffman, Heinichen och andra såväl som texter till musik av Mattheson, Telemann m.fl. Han var högt skattad av samtiden och Mattheson kallade honom en ojämförlig poet.

Jag nämnde nyss att von König var gift med en Regina Gertrud Schwarz och hon ger mig anledning till att behandla ett möjligt samband mellan Weiss och David Kellner, författare till det första svenska tryckta musikteoretiska verket, "Trogen underrättelse uti General-Basen...", och kompositör till luttalaturboken "XVI Auserlesene Lauten-Stücke...".⁶⁾ Faktum är att Regina Gertrud Schwarz var Kellners styvdotter! Kellner gifte sig med hennes mor 1697 och då var Regina sju år gammal. Sannolikt undervisades hon i musik av Kellner under perioden 1697-1700 i Dorpar i det dåtida svenska Livland. Regina tycks ha varit utomordentligt begåvad och redan 1704 uppmärksammades hennes kapacitet både som sångerska, musiker och kompositör. Hon medverkade i kantater av Keiser och Bromer som uppfördes i Riga, vilket Johann Valentin Meder meddelade till Johann Mattheson 1708. 1715 finner vi henne i Hamburg där hon deltar i "eine vollstimmige Kirchen-Musik" komponerad av Mattheson, som var mycket imponerad av hennes förmåga. Han framhåller henne som ett föredöme beträffande den svåra konsten att sjunga till eget ackompanjemang i sin bok "Exemplarische Organisten-Probe...", tryckt 1719. Han refererar till henne i form av en ordlek, "Ob die Person blond oder Schwarz sey, mag einer erraten", vilket antyder att hon då var välkänd.⁷⁾ David Kellner arbetade vid denna tid som organist vid S. Jakobs kyrka och klockspelare vid Tyska kyrkan i Stockholm. Han fick tillgång till Matthesons "Exemplarische Organisten-Probe..." ganska snart efter dess publicering. Kanske var det Regina Gertrud som förmedlade den? Redan den 24 september 1720 skriver Kellner till Mattheson och nämner bl.a. att han är styvfar till "die Schwarzin".⁸⁾ Även om inga skriftliga belägg finns så är det troligt att Regina Gertrud Schwarz försedde Kellner med nyheter om musiklivet i Tyskland. De hade båda ett gemensamt, starkt intresse för musik och Kellner bör ha varit nyfiken på vad som skedde vid hovet i Dresden, det musikaliskt sett mest utvecklade i Europa vid denna tid. Som tidigare

nämnts var Regina Gertrud en mångsidig musiker: sångerska, klaver-spelare och kompositör. En dikt av von König, "An eine berühmte Virtuosin über ihre Vollkommenheit in der Musik", kan åsyfta henne och om så är fallet så spelade hon också luta! ⁹⁾ Hennes dröm om ett klaverinstrument som förenade cembalons styrka med klavikordets känslighet inspirerade den berömda orgelbyggaren Gottfried Silbermann att konstruera sitt "clavessin d'amour". ¹⁰⁾ Det är inte förvånande att Kellner introducerade detta instrument i Sverige under 1720-talet. ¹¹⁾

Genom sina goda kontakter med tyskt musikliv så har möjligen Regina Gertrud också spelat en betydande roll när Kellner fick sin generalbaslära, "Treulicher Unterricht im General-Bass...", publicerad i Hamburg 1732. Den gavs sju år senare också ut i en svensk version: "Trogen Underrettelse uti General-Basen...". I det här sammanhanget är denna bok intressant eftersom ett stycke i den visar att Kellner var väl medveten om Weiss storhet, åtminstone beträffande hans generalbas-spel. Efter att ha konstaterat att "Claveret" är det mest passande instrumentet för generalbas så fortsätter Kellner:

Men at den berömda *Sylvius Leopold Weiss* kan uppå sin Luta något rättskaffens *accompanera* och på den samma det *praestera*, som andra måste lämna, är en sak, som man mera har at tillskrifwa hans egen skickelighet än sielfwa *Instrumentet*. ¹²⁾

David Kellner var i första hand klaverspelare, organist och klockspelare. Hans förhållande till luttan är något förbryllande eftersom det endast finns två fakta som sammankopplar honom med detta instrument: dels den tryckta luttabulaturboken "XVI Auserlesene Lauten-Stücke..." (som för övrigt måste ha varit anlagd i Sverige) och dels att det fanns en luta i hans kvarlåtenskap. ¹³⁾ Detta kan antyda att hans intresse för luttan varit av mera tillfällig natur, kanske inspirerat av Weiss med Regina Gertrud Schwarz som förmedlare.

Artikeln har i en tysk version varit publicerad i Gitarr & Laute, häfte 6, november/december 1987.

NOTER

- 1) *Rosenmüller, Max, Johann Ulrich von König — ein Beitrag zur Litteraturgeschichte des 18. Jahrhunderts. Leipzig 1896.*
- 2) *König, Johann Ulrich von, Des Herrn von Königs Gedichte aus seinen von ihm selbst verbesserten Manuscripten gesammelt und herausgegeben. Dresden 1745, ss. 65-66.*
- 3) *Neue Bibliothek der schönen Wissenschaften und der Freyen Künste. Ersten Bandes, erstes Stück. Leipzig 1765.*
- 4) *Volkman, Hans, Sylvius Leopold Weiss — der letzte grosse Lautenist. Die Musik 1906/1907 s. 289.*
- 5) *Smith, Douglas Alton, Sylvius Leopold Weiss. Early Music 1980 s. 49; Rosenmüller op.cit. s. 33.*
- 6) *Jag arbetar f.n. med en större biografi om David Kellner.*
- 7) *Nova literaria Maris Balthici... Lübeck 1704 s. 104; Busch, Nikolaus, Alt-Rigas Musikkultur. Baltische Monatshefte 1937 nr 11 s. 646; Freytag, Werner, Musikgeschichte der Stadt Stettin im 18. Jahrhundert. Köslin 1936. ss. 3-4; Mattheson, Johann, Grundlage einer Ehren-Pforte... Berlin 1910 s. 220 och s. 200ff; Rosenmüller op.cit.; Gurlitt, Cornelius, August der Starke. Band II. Dresden 1924 s. 265; Gerber, Ernst Ludwig, Neues historisch-*

biographisches Lexikon der Tonkünstler. Dritter Theil. Graz 1966 s. 168: Recke, J. F. & Napierksy, K.E., Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland. 4. Mitau 1842 s. 164.

- 8) *Brevet från Kellner publicerades i Mattheson, Johann, Grosse General-Bass-Schule. Hamburg 1731 s. C^rff.*
- 9) *König op.cit. s. 318.*
- 10) *Bakgrunden till detta beskrevs av Johann Ulrich von König själv i Bresslauischen gedruckten Sammlungen von Natur-, Medicin-, Kunst- und Literatur 1721. Citerat av Flade, Ernst, Gottfried Silbermann. Leipzig 1953 s. 242.*
- 11) *Hülphers, Abraham Abrahamsson, Historisk Afhandling om Musik och Instrumenter. Västerås 1773 s. 80.*
- 12) *Kellner, David, Trogen Underrättelse Uti General-Basen... Stockholm 1739 s. 1.*
- 13) *Stockholms stadsarkiv. Bouppteckningar 1748/2 fol. 674.*